

5. Директива 98/44/ЄС Європейського парламенту і Ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів. URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=1440>.
6. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>.
7. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>.
8. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань тканинних і клітинних трансплантатів та експертизи матеріалів клінічних випробувань й унесення змін до Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13 лютого 2006 р. № 66, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 березня 2006 р. за № 252/12126: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10 липня 2007 р. № 630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-07>.
9. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 286. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/286-2016-%D0%BF/card2>.
10. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповидної крові, інших тканин і клітин людини: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10 квітня 2012 р. № 251. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0660-12> (дата звернення: 23.12.2017).
11. Petrini C. Ethical and legal considerations regarding the ownership and commercial use of human biological materials and their derivatives. *Journal of Blood Medicine*. 2012. № 3. С.87–96.
12. Petrini C. Between altruism and commercialisation: Some ethical aspects of blood donation. *Annali dell'Istituto superiore di sanita*. 2013. № 49 (4). С. 412–416.

ПОГРЕБНЯК В. Я.,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри цивільного права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)
суддя
(Касаційний господарський суд у складі
Верховного Суду)

УДК 347.124

**ПЕРЕХІД СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ І ПРАВОНАСТУПНИЦТВО
ЯК КАТЕГОРІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: СУТНІСТЬ І СПІВВІДНОШЕННЯ**

Стаття присвячена визначенню співвідношення між категоріями переходу суб'єктивних цивільних прав і правонаступництва в аспекті динамічних змін в елементному наповненні цивільного правовідношення.

Ключові слова: перехід прав, правонаступництво, цивільні правовідносини.

Стаття посвящена определению соотношения между категориями перехода субъективных гражданских прав и преемства в аспекте динамических изменений в элементном наполнении гражданского правоотношения.

Ключевые слова: переход прав, преемство, гражданские правоотношения.

The article is devoted to determination relationship between categories of subjective civil rights transfer and subjective civil rights succession from point of view of dynamic changes in content of civil legal relationships.

Key words: *right transfer, succession, civil legal relationships.*

Вступ. Термінологічне сполучення «перехід суб'єктивних цивільних прав» активно використовується в сучасній цивілістичній доктрині та нормативних джерелах цивільного права. Воно досить часто вживається на сторінках різноманітної наукової літератури, в положеннях Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), а також широко застосовується в межах змісту інших чинних актів цивільного законодавства України, підзаконних актів та актів саморегулювання. Однак, незважаючи на це, семантичний зміст досліджуваного термінологічного словосполучення як широко поширеної в юридичній сфері мовної одиниці досі залишається не досить розкритим. Його використання як у доктринальних джерелах, так і в чинних актах цивільного законодавства України та актах правозастосування не завжди базується на науково виваженому підґрунті.

У сучасних умовах основні уявлення щодо досліджуваного аспекту динамічних характеристик суб'єктивного цивільного права найчастіше пов'язуються з цивільним правонаступництвом. Саме у цій сфері наукових знань термін «перехід суб'єктивних цивільних прав» використовується переважно для позначення сутності досліджуваного процесу. Водночас нині в юридичній літературі склалось декілька підходів до визначення природи цивільного правонаступництва, що актуалізує питання співвідношення останнього з переходом суб'єктивних цивільних прав у контексті визначення їх співвідношення як базових категорій цивільного права. Загалом же, встановлення справжнього значення відповідних термінів і виявлення співвідношення між ними сприятимуть упорядкуванню понятійно-категоріального апарату цивільного права як галузі вітчизняного права й поглибленню наукових уявлень щодо динамічних аспектів характеристики відповідних категорій суб'єктивних цивільних прав.

Юридичний феномен категорій цивільного правонаступництва та переходу суб'єктивних цивільних прав розглядався такими правниками, як В.І. Борисова, Б. Віндшейд, Г. Дербург, С.С. Каширський, А.В. Коструба, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, Д.В. Носов, О.О. Отраднава, М.Д. Пленюк, В.О. Рясенцев, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.С. Толстой, Г.Г. Харченко, Б.Б. Черепахін, О.О. Ягельницький, В.Л. Яроцький та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні на підставі аналізу сучасних наукових підходів проблематики співвідношення між переходом суб'єктивних цивільних прав і цивільним правонаступництвом як окремими категоріями.

Результати дослідження. Основна наукова дискусія щодо поставленої проблеми, яка точиться на сторінках сучасної наукової літератури, представлена контрверзою теоретичних положень, що становлять континуальний (транзитивний) і дискретний підходи до пояснення сутності цивільного правонаступництва. На противагу тезі, що правонаступництво являє собою перехід суб'єктивного права (а в широкому розумінні – ще й обов'язку), яка покладаються в основу континуального підходу, прихильники дискретної теорії апелюють до того, що суб'єктивні права, як і суб'єктивні обов'язки, є явищами ідеальними, а тому не можуть бути наділені здатністю переходу. Пролити світло на сутність правонаступництва та переходу цивільних прав можуть допомогти нові підходи, одним з яких є їх аналіз із позицій структури цивільного правовідношення та його елементів. Однак і в цьому випадку сучасні правники не змогли відійти від найбільш поширеного підходу до розгляду правонаступництва через перехід прав, що підтверджується шляхом аналізу доступних для вивчення наукових позицій.

Зокрема, Д.В. Носов розглядає правонаступництво як властивість правовідносин, що являє собою не пов'язану з особистістю суб'єкта і таку, що не заборонена законом, зміну суб'єктного складу правовідношення, за якого в порядку похідного правонабуття суб'єктивних

прав та (або) юридичних обов'язків відбувається їх перехід від однієї особи (правопопередника) до іншого (правонаступника) щодо одного й того самого об'єкта правовідношення [1, с. 49]. Отже, вчений розглядає правонаступництво в контексті змін у суб'єктному складі правовідношення, пов'язаних із переходом прав. Водночас, на переконання С.С. Каширського, категорія « правонаступництво » відображає не похідний характер прав та обов'язків, а тотожність правової ситуації та її системну незалежність від зміни осіб. Похідний характер набуття прав, на думку вченого, означає зв'язок нового « дочірнього » права з « материнським » правом, на підставі якого воно виникло (наприклад, конститутивне правонабуття), а також може виражатись у послідовному припиненні одного правовідношення та утворенні нового. Однак у будь-якому разі похідне набуття прав пов'язується з утворенням нових, раніше не існуючих правовідносин [2, с. 9]. Проте такий підхід вимагає конкретизації термінів « тотожність правової ситуації » та « похідний характер прав ». Вбачається, що вчений намагається таким способом умовно виокремити суб'єктний склад зі структури правовідношення як змістовно варіабельний елемент порівняно з об'єктом і змістом, що наділені більшою стабільністю до змін. Адже, наприклад, зміна об'єкта правовідносин призводить до повного руйнування останніх і виникнення нового зв'язку між структурними елементами нового правовідношення.

Що стосується « тотожності правової ситуації », то в цьому випадку звертає на себе увагу та обставина, що в сучасній юридичній літературі правонаступництво розглядається переважно в контексті повної заміни одного з учасників правовідношення, тобто в аспекті припинення прав в повному обсязі в одного суб'єкта, та їх виникнення в іншого в такому ж обсязі [2, с. 10; 3, с. 115; 4, с. 132–133]. Зокрема, як зазначає В.В. Валах, під правонаступництвом у цивільному праві треба розуміти перехід прав та/або обов'язків від однієї особи, якій ці права та/або обов'язки належали (правопопередника, ауктора), до іншої (правонаступника, сукцесора) у повному обсязі шляхом одночасної втрати правопопередником і їх набуття правонаступником [3, с. 115]. Так само Г.Г. Харченко в контексті теорії переміни осіб зазначає, що схема правонаступництва виглядає просто: старий об'єкт прикріплюється за новим носієм, і, відповідно, нічого по суті змісту правовідношення не змінюється, окрім самого суб'єктного складу [5, с. 113].

Окреслений підхід до визначення сутності правонаступництва через заміну учасників правовідношення цілком узгоджується також із відомими класифікаціями, пропонуваними цивілістичною доктриною. Зокрема, відповідно до одного з найбільш поширених підходів, розрізняється універсальне та сингулярне правонаступництво. Описаний вище юридичний механізм є прикладом універсального правонаступництва, яке передбачає припинення прав та обов'язків в повному обсязі в одного суб'єкта права та їх виникнення в іншого [6, с. 17]. З позицій конструкції цивільного правовідношення універсальне правонаступництво передбачає заміну учасника правовідношення іншою особою [7, с. 7]. Водночас сингулярне правонаступництво передбачає набуття правонаступником окремих прав та обов'язків правопопередника. Як зазначають А.О. Гелич та І.М. Бокоч, за сингулярного правонаступництва правонаступник займає місце правопопередника в одному чи декількох правовідношеннях [4, с. 133]. Відповідний підхід знайшов підтримку також у судовій практиці. Зокрема, Вищий господарський суд України у своїх постановках від 22 березня 2011 року в судовій справі № 14/278, від 24 листопада 2011 року в судовій справі № 3/63, від 7 лютого 2012 року в судовій справі № 44/243-б(50/3176) вказав, що правонаступництво може бути універсальним (загальним) або частковим. За універсальним правонаступництвом, до правонаступника переходять усі права і обов'язки того суб'єкта, якому вони належали раніше. За частковим правонаступництвом, від одного до іншого суб'єкта переходять лише окремі суб'єктивні права або обов'язки, зокрема, унаслідок відступлення права вимоги [8–10].

Отже, всі позиції вчених щодо визначення сутності правонаступництва зводяться до змін у суб'єктному складі правовідношення, а саме: до повної заміни правопопередника правонаступником.

Водночас одна з юридичних конструкцій цивільного правовідношення дає змогу поглянути на порушене питання в іншому аспекті. Такою конструкцією виступає множинність

осіб на стороні управненого учасника правовідносин, зокрема спільна власність на об'єкт цивільних прав, що утворюється шляхом передачі правоволодільцем частини своїх повноважень іншим особам, тобто перетворення власності «одноосібної» на спільну.

З погляду конструкції цивільного правовідношення внаслідок такої передачі не відбувається вихід праводавця з абсолютного правовідношення власності та вхід на його місце іншої особи. Набувач прав входить у такі правовідносини у ролі ще однієї управненої особи з правами, що за своїм характером відповідають правам праводавця щодо того самого об'єкта правовідносин. Не можна вважати, що в цьому випадку припиняються відносини власності за участю одного управненого суб'єкта і виникають такі самі відносини, однак уже з множинністю управнених осіб. Положення чинного цивільного законодавства України не дають чіткої відповіді на питання наслідків реалізації окресленого механізму, однак за аналогією з ч. 1 ст. 770 ЦК України вбачається, що у разі, якщо на підставі права власності виникли похідні від нього права, зокрема право оренди, то відповідне орендне правовідношення зберігає чинність, однак відбуваються зміни в його суб'єктному складі, тобто на стороні орендодавця утворюється множинність осіб. Та обставина, що закон припускає можливість збереження відповідних орендних правовідносин, свідчить про те, що зміни в суб'єктному складі відносин власності не припиняють останніх. В іншому разі припинення правовідносин пов'язувалось би з припиненням прав управненої особи та їх виникненням в іншому обсязі під час утворення спільної власності. Цього мало би бути досить для того, щоб припинити права орендаря, які базуються на праві власності, що входило до змісту відповідних правовідносин, які припинились.

На нашу думку, не можна заперечувати, що в окресленій вище ситуації відбувається перехід прав від власника до особи, яка входить у правовідношення власності, що утворює конструкцію спільної власності. Є безпосередній зв'язок між правами праводавця (власника) та правами набувача. Права набувача можуть виникнути лише за наявності прав у праводавця. При цьому в такому разі набувач одержує рівно такий обсяг прав, на який він зменшується у праводавця. Що це, як не трансфер прав щонайменше в умовному значенні, зважаючи на відсутність у них здатності до переміщення у просторі?

Водночас убачається, що в окресленій ситуації відсутнє правонаступництво в усталеному його розумінні. По-перше, немає повного виходу праводавця з правовідносин, а значить – його заміни правонабувачем. По-друге, відбувається зміна правового режиму об'єкта правовідносин. Зокрема, під час перетворення, наприклад, речі одноосібної власності на річ спільної власності об'єкт відносин структурується, обсяг прав кожного співвласника стосовно такого об'єкта може виражатись у частках, виникають додаткові права, зокрема переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України) [11]. Загалом, на об'єкт відповідних правовідносин поширюється інший правовий режим, що проявляється в порядку володіння, користування та розпорядження спільною річчю, виникненні прав та обов'язків між співвласниками, що набувають характеру відносних. Усе це свідчить про те, що тотожність правової ситуації не зберігається, оскільки, крім змін у суб'єктному складі, відбуваються зміни у змісті самих досліджуваних правовідносин.

Отже, якщо спиратись на те, що однією з ознак цивільного правонаступництва є тотожність правової ситуації за повної заміни учасника правовідношення правонаступником, то в такому разі стає очевидним, що в цьому ключі перехід прав є більш широким за змістом поняттям, ніж правонаступництво. Демонструється це конструкцією спільної власності, що утворюється внаслідок припинення в певному обсязі прав учасника правовідношення з наступним їх виникненням у такому ж обсязі в особи, яка вступає в це правовідношення на стороні такого учасника.

Другий аспект правонаступництва, про який ми зазначали, пов'язується з похідним характером прав. У цьому аспекті цікавою є друга наявна класифікація цивільного правонаступництва, за якою воно поділяється на транслятивне та конститутивне. Саме з транслятивним правонаступництвом пов'язується перенесення на правонаступника з правопередника в повному обсязі всіх прав та обов'язків останнього в цивільному правовідношенні.

Стосовно ж конститутивного правонабуття висловлювався Б.Б. Черепакін. Вчений зазначав, що похідне правонабуття за відсутності тотожності права, що набувається, і правопередника, який визначає його права що має місце, зокрема, під час встановлення власником заставного права і під час надання права володіння та користування наймодавцем наймачу, пов'язане в певному роді з «переходом» правомочностей від однієї особи до іншої. Така конструкція була названа Б.Б. Черепакіним конститутивним правонабуттям і при цьому розглядалась ним як різновид правонаступництва в широкому розумінні, оскільки її особливістю було те, що на підставі права правонадавця створюється право з іншим, більш обмеженим змістом, і при цьому правонадавець не втрачає повністю відповідних правомочностей. Учений визнавав близькість правонаступництва і конститутивного правонабуття у зв'язку з похідним характером обох процесів, однак, розглядаючи як визначальну ознаку правонаступництва зміни в суб'єктному складі правовідношення, чого не відбувається під час конститутивного правонабуття, яке пов'язане зі створенням ще одного правовідношення, він провів чітке розмежування між двома юридичними конструкціями [12, с. 14–16]. Лише згодом учені-цивілісти, зокрема сучасники, почали називати конститутивне правонабуття «конститутивним правонаступництвом» [6, с. 16]. Ідеться про виникнення таких прав, як оренда, сервітут, право користування тощо. Як зазначають А.О. Гелич та І.М. Бокоч, в такому разі має місце в певному роді перехід повноважень від однієї особи до іншої, але без втрати їх і відповідного права загалом правопередником [4, с. 132]. Як ми вже зазначили, з цього приводу С.С. Каширський висловив думку, що похідний характер набуття прав означає зв'язок нового «дочірнього» права з «материнським». При цьому характерною рисою похідного набуття прав, на переконання вченого, є утворення нових, раніше неіснуючих правовідносин, що виникають паралельно з наявними, або таких, що виникають із припиненням наявних правовідносин [2, с. 9]. Отже, якщо транслятивне правонаступництво передбачає повну заміну учасника правовідношення (правонадавця) іншою особою (правонабувачем), то конститутивне правонаступництво передбачає виникнення на підставі основного суб'єктивного права ще одного права, яке має дочірній характер і входить до складу новоутвореного правовідношення за збереження того правовідношення, до змісту якого входить основне право.

Про здатність суб'єктів передавати не лише весь обсяг суб'єктивного права, але й окремі правомочності іншим особам зазначав А.В. Коструба. Вчений розмежував перехід суб'єктивного цивільного права і перехід окремих правомочностей, що входять до складу такого права. Відстоюючи традиційний погляд із приводу того, що внаслідок переходу права відбувається одночасне його припинення в однієї особи і виникнення в іншій, він підтримав позицію О.Г. Ломідзе з приводу того, що можливими є випадки відчуження окремих правомочностей власником за допомогою зобов'язання, що відбувається, зокрема, шляхом вилучення такої правомочності із структури правовідношення [13, с. 110–111]. Річ у тому, що в цивілістичній доктрині прийнято вважати, що право власності складається з правомочностей володіти, користуватись і розпоряджатись річчю. Однак є також альтернативна позиція, за якою ці правомочності розглядаються як суб'єктивні права. До речі, такий підхід знайшов нормативне закріплення в ст. 316 ЦК України [11]. У зв'язку з цим те, що А.В. Коструба називає відчуженням правомочностей, в контексті термінології чинного цивільного законодавства України можна називати відчуженням прав.

У такому контексті конститутивне правонаступництво отожднюється з переходом прав. Мають місце також спільні риси з конструкцією спільної власності, що виникає у разі відчуження одноосібним власником частини своїх прав іншій особі. Однак якщо спільна власність передбачає існування у декількох осіб однакових за змістом повноважень щодо спільної речі (володіння, користування та розпорядження) [14, с. 163; 15, с. 278], що може бути результатом переходу певного обсягу прав від власника речі до однієї чи декількох інших осіб, то під час конститутивного правонабуття на підставі права правонадавця створюється право з більш вузьким змістом [4, с. 133]. При цьому під час конститутивного правонаступництва зв'язок нового (дочірнього) права з наявним основним правом є ще більш яскраво вираженим, адже останнє становлять лише деякі правомочності основного права

і, крім того, основне право продовжує існувати. Припинення основного права спричиняє припинення похідного.

Водночас, зважаючи на викладене вище, варто поставити таку проблему: якщо виникнення «дочірнього» права пов'язується з переходом до набувача окремих правомочностей суб'єкта основного права, то яким чином зберігається правовідношення, до якого входить таке основне право? У разі, коли в особи немає хоча б однієї з правомочностей (прав), що становлять право власності (володіння, користування, розпорядження), то в такому разі їй не належить право власності. У цьому разі це мало б означати, що передача речі в оренду з переходом на орендаря правомочностей володіння та користування річчю означало б припинення права власності. Безсумнівно, без права власності не може існувати право оренди або таке право необхідно розглядати у відриві від його основи – права власності. Саме тому для розуміння конструкції відповідних правовідносин доктрина виробила певне пояснення, яке чітко описав Г.Г. Харченко. Незважаючи на те, що речове право будується на пануванні особи над річчю, таке панування в юридичному сенсі може бути безпосереднім та опосередкованим. Під час передачі речі в оренду безпосереднє панування над річчю здійснює орендар завдяки наданому йому власником речовому праву. Власник зберігає на об'єкт, зокрема, права володіння та користування, однак вони є опосередкованими [5, с. 43]. Тобто під час конститутивного правонабуття власник передає частину повноважень носію похідних речових прав (наділяє його правовими можливостями), перетворюючи свої повноваження із безпосередніх в опосередковані. При цьому в такої особи вони виникають практично в тому ж обсязі, в якому вони зменшуються у власника. Хоча може бути також інша юридична конструкція, яку ми спостерігаємо у разі застави. Заставадавець передає річ у заставу, зберігаючи за собою безпосереднє володіння та користування нею, тоді як у заставадержателя виникають відповідні правомочності в опосередкованій формі. Протилежна цій і аналогічна оренді конструкція правовідносин виникає у разі закладу.

З огляду на наведене вище варто погодитись із Б.Б. Черепакініним, що за конститутивного правонабуття не відбуваються зміни в суб'єктному складі абсолютних правовідносин власності, оскільки набувач похідних прав не входить у таке правовідношення на боці власника. Замість цього виникають нові правовідношення: зобов'язальне правовідношення між власником і правонабувачем, а також абсолютне правовідношення між правонабувачем як носієм речових прав володіння та користування й іншими особами, зокрема власником. Про це свідчить також механізм захисту прав правонабувача, який передбачає, як зазначається в ст. 396 ЦК України, можливість захисту таких прав, зокрема, від власника [11]. При цьому в межах правовідношення, до змісту якого входять похідні права, також може здійснюватись перехід прав. Це відбувається під час передачі об'єкта оренди в суборенду або під час заміни орендаря в договорі іншою особою.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, необхідно визнати, що з огляду на сучасні уявлення про сутність правонаступництва та переходу прав ці правові категорії не підлягають розгляду як тотожні. Однією з визначальних ознак правонаступництва в контексті структури цивільного правовідношення є повна заміна одного учасника такого правовідношення іншим за збереження зв'язку між правами особи, яка виходить із правовідношення, та правами особи, яка займає її місце. У такому аспекті правонаступництво передбачає збереження наявного правовідношення і повну заміну його учасника. Лише конститутивне правонаступництво передбачає виникнення на основі вихідного суб'єктивного права нового «дочірнього» суб'єктивного права іншого характеру з утворенням нового правовідношення, до складу якого таке право входить разом з його носієм. При цьому правовідношення, зміст якого становить вихідне суб'єктивне право, не припиняє існування. Водночас концепція конститутивного правонаступництва нині є дискусійною з причин, описаних Б.Б. Черепакініним, а тому превалюючим є підхід, який розкриває сутність правонаступництва через повну заміну учасника правовідношення з перенесенням на набувача в повному обсязі його прав та обов'язків.

Водночас про здійснення переходу прав можна стверджувати в будь-якій правовій ситуації, яка передбачає виникнення в набувача прав або їх збільшення завдяки правам

праводавця. Перехід прав також передбачає зв'язок суб'єктивного цивільного права набувача з правами праводавця навіть не обмежуючись одними правовідносинами. Тобто перехід прав може відбуватись як у межах одного правовідношення, так і з виходом за його межі, зокрема, в конструкції конститутивного правонабуття. Тому, на відміну від правонаступництва, перехід прав не обмежується повною заміною учасника правовідношення іншою особою та виникненням нового права у набувача конститутивним шляхом. Зокрема, перехід прав відбувається у разі, коли права перерозподіляються між наявними учасниками правовідносин, наприклад, під час збільшення частки у праві спільної власності одного зі співвласників завдяки одержанню певного обсягу прав від іншого.

Отже, термін «перехід прав» покликаний підкреслити наявність зв'язку між правами правонабувача та праводавця незалежно від того, чи є права набувача тотожними за характером з правами праводавця чи відрізняються від них.

Список використаних джерел:

1. Носов Д.В. Правопреемство в российском праве: монография. Пермь: Перм. гос. нац. исслед. ун-т, 2013. 199 с.
2. Каширский С.С. Преемство прав и обязанностей в гражданском правоотношении: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2015. 24 с.
3. Валах В.В. Відмежування правонаступництва від суміжних явищ у цивільному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 114–118.
4. Гелич А.О., Бокоч І.М. Поняття та види правонаступництва в цивільному праві. Сучасні проблеми правової системи України: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лист. 2014 р.). Київ, 2014. С. 132–133.
5. Харченко Г.Г. Речові права: монографія. Київ: «Юрінком Інтер», 2015. 432 с.
6. Ягельницький А.А. Категория правопреемства в российском гражданском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 23 с.
7. Боднар Т. Зміни в суб'єктному складі договірної зобов'язання. Підприємство, господарство і право. 2004. № 7. С. 7–11.
8. Постанова Вищого господарського суду України від 22 березня 2011 р., судова справа № 14/278. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14636769> (дата звернення: 25.12.2018).
9. Постанова Вищого господарського суду України від 24 листопада 2011 р., судова справа № 3/63. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19340209> (дата звернення: 25.12.2018).
10. Постанова Вищого господарського суду України від 7 лютого 2012 р., судова справа № 44/243-б(50/3176). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19340209> (дата звернення: 25.12.2018).
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № № 40–44. Ст. 356 (із змінами).
12. Черепяхин Б.Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. Москва: «Горюриздат», 1962. 162 с.
13. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія. Київ: «Ін Юре», 2014. 376 с.
14. Бажанова В.О. Право власності подружжя як різновид права спільної сумісної власності. Наше право. 2014. № 4. С. 162–166.
15. Сафончик О.І. Проблемні питання реалізації права спільної часткової власності за законодавством України. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 56. С. 277–283.

